

*М.М. КУЛАЄЦЬ, професор, заслужений економіст України, директор
М.Ф. БАБІЄНКО, професор, заслужений працівник
сільського господарства України
О.Д. ВИТВИЦЬКА, доктор економічних наук
Л.М. УСАЧЕНКО, доктор наук з державного управління
Навчально-науковий інститут післядипломної освіти
Національного університету біоресурсів і природокористування України*

Шляхи підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції та продуктів харчування

У числі пріоритетних завдань є відпрацювання таких механізмів і підходів, які б дали змогу забезпечити населення нашої країни високоякісними, конкурентоспроможними вітчизняними продуктами харчування за доступними цінами, а також значно поліпшити асортимент харчування та продукції на експорт.

Мета статті – розкрити біологічно-господарську характеристику рису як однієї з основних продовольчих культур у світі, довести нагальну необхідність інноваційного забезпечення аграрного сектору економіки для вирішення продовольчої незалежності.

Шляхи підвищення конкурентоспроможності сільгосппродукції й продуктів харчування в Україні та світі досліджували і досліджують вітчизняні і зарубіжні науковці, зокрема, В. Бойко, М. Бабієнко, О. Витвицька, В. Власов, С. Володін, О. Гойчук, М. Кісіль, М. Кулаєць, В. Месель-Веселяк, П. Музика, В. Сайко, О. Шпикуляк, Й. Шумпетер та ін.¹

Незважаючи на це, ряд аспектів цієї актуальної проблеми у нових економічних умовах залишається недостатньо вивченими і потребують більш глибоких досліджень.

Із філософського погляду «якість – це внутрішня визначеність предмета, яка становить специфіку, що відрізняє його від усіх інших». У практичному плані якість розгля-

дають як «ступінь вартості, цінності, придатності чого-небудь для його використання за призначенням, добротної»².

Важливою необхідністю для життєдіяльності людського організму є забезпечення його високоякісними продуктами харчування. І це якраз зумовлює актуальність досліджень з названої проблеми, які здійснюють науковці й освітяни не тільки Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», Національного університету біоресурсів і природокористування України, а й учені світу.

У проведених дослідженнях, в яких започатковано розв'язання цієї надзвичайно важливої проблеми, ще не все враховано у зв'язку з новими умовами господарювання в агропромисловому комплексі, й, зокрема, входження України в ринкову сферу.

Відпрацювання даної проблеми вимагає застосування комплексу заходів, спрямованих, з одного боку, на забезпечення безперервного надходження на споживчий ринок зростаючої кількості різноманітних продуктів харчування високої якості, а з іншого – підвищення купівельної спроможності населення країни.

За останній період через різке погіршення економічної та екологічної ситуації якість сільськогосподарської продукції й продуктів харчування за різними параметрами знижується. Так, вміст білка і клейковини у зерні озимої та ярої пшениці значно зменшився,

¹ Бойко В.І. Економіка виробництва зерна: моногр. / В.І. Бойко. – К.: ННЦ „ІАЕ”, 2008. – С. 189-200; Володін С.А. Реалізація інноваційного потенціалу аграрної науки: проблеми і перспективи / С.А. Володін // Економіка АПК. – 2011. – № 7. – С.139-149; Шпикуляк О.Г. Інституції аграрного ринку: моногр. / О.Г. Шпикуляк. – К.: ННЦ „ІАЕ”, 2009. – 480 с.

² Новий тлумачний словник української мови / [уклад. В. Яременко, О. Сліпушко]. У 4-х томах. – К.: Аконті, 1999. – 942 с.

що негативно позначається на якості борошна і, відповідно, хлібних продуктів. Безумовно, основними причинами зниження якості є недотримання термінів виконання агротехнологічних процесів, що призводить до погіршення фітосанітарного стану посівів, вкрай недостатнє внесення основних елементів живлення рослин, що мали б вирощуватися за інтенсивними технологіями.

Поряд із зниженням технологічних якостей та харчової цінності спостерігається погіршення екологічної безпечності сільгосппродукції й продуктів харчування. Порушення технології використання пестицидів навіть у невеликих нормах, а також застосування застарілих технологій призводить до того, що в окремих підприємствах різних форм власності у сільгосппродукції та продуктах харчування виявлено вміст пестицидів і важких металів. Рівень забрудненості продуктів харчування, особливо тваринного походження, різко зростає й, передусім, в екологічно забруднених зонах. Останніми роками з боку держави значно підвищено вимоги до якості рослинницької та тваринницької продукції, проте стан справ бажає значно кращого.

Для нашої держави настав надзвичайно відповідальний період. Адже Україна веде підготовку до вступу в Європейський Союз. А тому перед ветеринарною біофармацевтичною промисловістю, науководослідними інститутами НААН стоїть надзвичайно важливе завдання, а саме – виробництво засобів захисту тварин і контроль за їх якістю привести у відповідність із міжнародними вимогами, що сприятиме виробництву високоякісної тваринницької продукції. Варто наголосити, що одним із важливих завдань є забезпечення випуску високоефективних та конкурентоспроможних біопрепаратів проти заразних хвороб тварин, які за якістю, асортиментом і обсягом відповідають потребам ветеринарної медицини й у цілому потребам агропромислового комплексу.

На якість продукції, особливо тваринницької, негативно впливає карантинний бур'ян – амброзія полинолиста. Вона містить

від 0,07 до 0,15% (щодо сухої маси) гірких речовин і за поїдання її коровами молоко та інші продукти набувають неприємного запаху й смаку, втрачається їхня якість. Якщо 10-15 років тому цей злісний бур'ян мав обмежене поширення (опосередковане) в окремих областях Степу, то нині його розповсюдження набрало надзвичайно загрозливих масштабів. На полях, засмічених амброзією, погіршується якість польових робіт, особливо під час оранки та збирання врожаю. Внаслідок надмірного висушування й виснаження ґрунту амброзією врожайність сільгоспкультур значно знижується, зокрема соняшнику – на 25-30%, кукурудзи – на 30-35%, а при великій забрудненості культурні рослини взагалі гинуть.

На якість продуктів харчування тваринного походження великою мірою впливають також комбікорми, які мають відповідати ветеринарно-санітарним вимогам, задовольняти потребу тварин у поживних і біологічно активних речовинах, бути конкурентоспроможними за економічними й екологічними параметрами на споживчому ринку. Використання комбікормів є найбільш прогресивним та ефективним засобом годівлі тварин не тільки в Україні, а й у світовій практиці ведення тваринництва. І не випадково у 90-х роках минулого століття практично у кожному районі України високоефективно працювали міжгосподарські комбікормові заводи¹.

Неабияку роль у якості й безпеці здоров'я населення відіграє стандартизація. А тому необхідно запроваджувати систему управління якістю продукції, яка має ґрунтуватися на міжнародній системі стандартизації.

Продовольча проблема залишається впродовж усієї історії людства вузловою при вирішенні завдань розвитку економіки будь-якої держави. Продуктивна діяльність кожної людини неможлива без високоякісного харчування, яке залежить від кількості та якості спожитих продуктів тваринного походження, одним з яких є м'ясо.

¹ Кішак І.П. Підвищення якості та конкурентоспроможності виробництва комбікормів / І.П. Кішак // Економіка АПК. – 2005. – №1. – С.94-96.

У багатьох країнах світу пріоритет віддають свинині (до 50%) і м'ясу птиці (до 30%), в Україні, безумовно, – м'ясу великої рогатої худоби, питома вага споживання якого становить до 50%, а в ряді областей чи регіонів – ще більше. Проте слід зазначити, що поголів'я худоби зменшилося до критичної межі. Так, якщо у 90-х роках минулого століття поголів'я великої рогатої худоби в усіх категоріях господарств становило 24,5 млн гол., свиней – понад 20 млн, то нині – відповідно 4,47 млн та 7,47 млн гол. За таких обставин на високу якість харчування можна лише сподіватися.

Якість продуктів харчування тваринного походження великою мірою залежить від переробної промисловості. В умовах ринкової економіки вимоги до якості продукції стають дедалі жорсткішими.

Викликає велике занепокоєння, насамперед, те, що за роки незалежності виробництво молока в нашій державі скоротилося майже на 50%. Адже у 90-х роках минулого століття корів у всіх категоріях господарств було майже 10 млн гол., а нині – лише 2,6 млн гол.; внаслідок тривалої економічної кризи, яка не обійшла харчову та переробну промисловість, обсяги виробництва продукції харчової промисловості значно зменшилися. Спад виробництва при зниженні платоспроможності населення призвів до зменшення споживання майже всіх видів харчової продукції.

Підвищення не тільки кількісних, але і якісних показників великою мірою залежить від відновлення вітчизняного виробництва продуктів, зокрема дитячого харчування, доступніших населенню за рівнем цін, ніж імпортовані продукти.

Адже у 90-х роках минулого століття Україна мала майже 20 підприємств із виготовлення високоякісних і цінних продуктів дитячого харчування тваринного походження, а нині їх майже не залишилося. Для цього необхідно створити мережу вітчизняних підприємств, які б використовували сировину з екологічно чистих регіонів нашої країни.

Маркетингові дослідження показують, що на сучасному етапі існують особливо

сприятливі умови для запровадження у виробництво натуральних харчових добавок. Адже у значній частині населення сформувалося психологічне несприйняття, заперечення всього штучного, побоювання «хімії» та, навпаки, віра в натуральні продукти й препарати. І це підтверджується даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), яка стверджує, що алергічними захворюваннями, пов'язаними з надмірним вживанням синтетичних ліків, страждає до 16 % населення земної кулі й, насамперед, діти. Налагодження власного виробництва продуктів дитячого харчування з біологічно активними добавками сприятиме поліпшенню харчування дітей, зміцненню їхнього здоров'я.

Від якості риби значно залежить здоров'я людей. Споживання риби і рибних продуктів нині становить лише 70-75% фізіологічних норм.

На безпеку харчування значно впливає споживання рису. Це – одна з найбільш цінних рослин, відомих людству протягом більше ніж 15 тис. років. Площі посіву рису за останні 100 років зросли втричі й нині становлять понад 150 млн га, при валовому зборі майже 600 млн т. Понад третина жителів земної кулі вживає цей злак тричі на день. Зокрема, в азіатських країнах у середньому на душу населення споживання рису становить 150 кг, а в Європі та зокрема в Україні – менше, ніж 5 кг на рік.

За біологічною цінністю білок рису посідає перше місце серед крупів. Вміст білка в зерні рису, за даними наукових установ, коливається від 5 до 14% і може досягати 18%. Білок рису, порівняно з білками інших зернових культур, за поживною цінністю найбільш близький до тваринних білків завдяки вмісту незамінних амінокислот. Дуже корисним є коричневий рис, адже він не втрачає свої якості як білий рис при шліфуванні й містить тіамін, а також інші вітаміни групи В, які підтримують нервову систему та енергетичний баланс, не містить жирів. У 100 г вареного рису лише 109 ккал.

Вирощування рису в Україні зумовлено необхідністю задовольнити потреби населення в цьому надзвичайно цінному дієтич-

ному продукті, а також ввести у сільськогосподарське виробництво малопродуктивні засолені землі Причорноморської низини в Херсонській і Одеській областях, а також у Криму. У 1964-1980 роках було створено потужний потенціал рисосіяння, побудовані рисові інженерні системи на площі майже 63 тис. га, у тому числі в Криму – 30,8 тис, Херсонській – 18 тис. та Одеській областях 13,8 тис. га. Вартість будівництва систем окупувалася за 4-5 років.

Нині рисові системи України займають близько 30 тис. га, а це на 33 тис. га менше 90-х років минулого століття, й уперше за всі роки рисосіяння вирощено на кожному гектарі 62 ц рису.

Світовий ринок рису являє собою дещо відокремлений сегмент ринку зернових у силу специфіки його виробництва і споживання.

Для задоволення потреби людства в продовольстві, виробництво рису до 2025 року має збільшитися на 70%¹.

Основними центрами світового рисівництва є країни Східної Азії (Китай, Японія, Корея) – 45,4%, Південна Азія (Індія, Пакистан, Бангладеш, Непал) – 23,5%, Південно-Східна Азія (В'єтнам, Лаос, Таїланд, Індонезія, Філіппіни, Бірма) – 22,2% світового валового збору рису.

Значний обсяг рису (30-31,7 млн т) вирощує Таїланд. В Японії виробництво рису

останніми роками становить 11,3-11,9 млн т, на Філіппінах – 15,3-19,8, у США – 9,3-10,4, Пакистані – 8,3-10,4, Бразилії – 11,5-12 млн т.

Обсяг світової торгівлі рисом, за результатами оцінки Міністерства сільського господарства США, знаходиться на рівні 24 млн т.

Із року в рік зростає споживання рису. Так, у країнах Європи воно становить 2-6 кг із розрахунку на особу в рік, Латинській Америці – 50-80, Африці – 40-70, Азії – 80-150 кг. Світове споживання рису щорічно сягає понад 400 млн т, перехідні запаси його дорівнюють 118 млн т, або 20% від валового збору. Попит на рис щорічно зростає, й за прогнозом ФАО до 2020 року становитиме 781 млн т, перевищуючи на 2-3% попит на пшеницю. Як зазначають І.Д. Філіп'єв та О.М. Єфімов, очікуване можливе виробництво рису – 750 млн т до 2020 року – не задовольнить повністю прогнозований попит².

Зважаючи на визначальну роль у харчуванні більше ніж третини населення земної кулі, можемо віднести рис до одного з основних продуктів харчування.

Подальше дослідження слід спрямувати на визначення основних експортерів та імпортерів рису, перспектив і можливостей країни до розширення посівних площ під цю культуру³.

Висвітлено стан і перспективи формування конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції й продуктів харчування в Україні та світі, поглиблено теоретико-методологічні й практичні засади інноваційного сприяння їх конкурентоспроможності. Доведено нагальну необхідність інноваційного забезпечення аграрного сектору економіки для вирішення продовольчої незалежності.

Освещены состояние и перспективы формирования конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции и продуктов питания в Украине и мире, углублены теоретико-методологические и практические основы инновационного способствования их конкурентоспособности. Доведена необходимость инновационного обеспечения аграрного сектора экономики для решения продовольственной безопасности.

The current state and future prospects of formation of competitive agricultural products and foodstuff in Ukraine and worldwide are highlighted, theoretical, methodological and practical patterns of innovative supply of agrarian sector of economy for food security.

*

¹ Mohanty S. Rise crisis: the aftermath / S.Mohanty// Rice Today/ – 2008. – Vol. 7, #4. – p.40-41.

² Філіп'єв І.Д. Якість зерна рису залежно від органо-мінерального живлення / І.Д. Філіп'єв, О.М. Єфімов // 36. наук. праць «Зрошуване землеробство». – 2009. – № 52. – С. 263-267.

³ Дудченко В.В. Світовий ринок рису та його частка у валовому виробництві зерна / В.В. Дудченко // Економіка АПК. – 2012. – №1. – С. 137-138.